Bóna, Martin

Stavebno-historický prieskum hradu Hrušov a metodický prístup k jeho konzervácii v r. 1928—1930

Archaeologia historica. 1994, vol. 19, iss. [1], pp. 215-227

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/140092
Access Date: 30. 11. 2024
Version: 20241113

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Stavebno-historický prieskum hradu Hrušov a metodický prístup k jeho konzervácii v r. 1928—1930

MARTIN BÓNA

Príspevok predkladá interpretáciu stavebného vývoja hradu Hrušov v katastri obce Hostie, okr. Nitra na základe výsledkov stavebného prieskumu, pri konfrontácii s písomnými prameňmi a prináša hodnotenie metodiky jeho konzervácie.

Doterajšie poznatky o architektonickom vývoji hradu sa opierajú o materiály z prieskumu J. Könyökiho (1887a), na ktorý neskôr nadviazal E. Soós. Tento sa ako prvý na základe vlastného prieskumu v r. 1912 pokúsil aj o stavebnú etapizáciu hradu (1913). Napriek archívnemu prieskumu neboli dosiaľ získané dokumentačné materiály z nálezov nájdených pri konzervácii hradu, ktoré by mohli výrazne obohatiť poznanie jeho architektúry. V r. 1954 hrad preskúmala D. Menclová a z podkladu E. Soósa vyhotovila vlastný pôdorys so stavebnou etapizáciou (1954), pričom tiež hrad typologicky zaradila (1973, 415). O jej poznatky sa opierala i najnovšia pamiatková literatúra (Fialová—Fiala 1966; Súpis, 440; Križanová—Puškárová 1990, 92).

Na hrade sa dodnes neuskutočnil žiaden sondážny stavebno-historický ani archeologický výskum, až na menší povrchový zber črepov, datovaných do 14.—16. st. (Ruttkayová—Ruttkay 1991, 35). Predkladané výsledky stavebno-historického prieskumu, vykonaného autorom príspevku v r. 1991—93, nadviazali na zameranie zrúcaniny,[1] ktorej výpovedná hodnota je limitovaná absenciou datovateľných kamenných článkov, ako aj rozmernými zásahmi do murív z obdobia konzervácie.

Hrad Hrušov bol vybudovaný v severnej časti Tekovskej župy, nad dôležitou komunikáciou, spájajúcou horné Ponitrie s Požitavím. Len vo vzdialenosti 9 km severne od hradu sa vypína Michalov vrch, na ktorom boli výskumom zistené zvyšky kamenného románskeho hradu so vznikom v priebehu 12.—1. polovice 13. st. a so skorým zánikom na konci 13. st. Pre jeho polohu a mohutnosť mu A. Ruttkay pripisuje funkciu prvotného organizačného centra oslianského špánstva (1981, 420—421). Susedný majetok vo Veľkých Uherciach je od r. 1274 v rukách bezdetného Štefana Čáka, po ktorého smrti ho spolu s inými zdedí synovec Matúš Čák (Kristó 1973, 18). Tento v r. 1316, v ktorom máme prvú písomnú zmienku o hrade Hrušov, vedie boj proti hrušovskému kastelánovi „Ladislaus de Huruso", pričom tohoto zajal a ako zradcu mučil (Györffy 1966, 449; Haiczl 1934, 173—174).[2] A keďže ten istý Ladislav z rodu Péčovcov bol ešte v r. 1308 verným Matúšovým kastelánom Prievidze, E. Fügedi predpokladá Matúša Čáka ako stavebníka hradu Hrušov, pričom výstavbu kladie medzi r. 1283—1316 (1977, 143). I keď v osobe Matúša Čáka nemusíme vidieť priamo stavebníka hradu, keďže týmto mohol byť i niektorý z jeho vstúpencov, je pravdepodobné, že aspoň inicioval jeho výstavbu. Totiž skorý funkčný zánik mohutnej pevnosti so zastaralým fortifikačným systémom na Michalovom vrchu, vyvolaný presunom sídla oslianského špánstva priamo do Oslian (Ruttkay, A. 1981, 420), ako aj expanzívna politika Matúša Čáka, tu vyvolali potrebu novej modernej strážnej pevnosti s priamejším prepojením na Požita-

vie, ktorá by na rozdiel od predošlej vyžadovala na obranu minimálnu posádku. A práve takéto nároky mohol spĺňať malý strážny hrad, postavený na kremencovej Skale (488 m) na ľavom brehu potoka Leveš, ktorého kontakt s Požitavím umožňovalo vizuálne prepojenie s významným hradom Gýmeš, Čiernym hradom, vodným hradom v Topoľčiankach a asi aj s mladšou strážnou vežou pri Jedľových Kostoľanoch (Bóna 1993a, 18).

Prieskumom identifikovanú najstaršiu zástavbu totiž tvoril 2 m hrubý obalový múr, ktorého plynulým zatočením vzniklo malé jadro oválneho pôdorysu 26×22 m so zalomeným výbežkom na severozápade, obsahujúcim hlavný vstup (obr. 3 — č. 1, ďalej len čísla objektov). Na severe, kde prirodzenú ochranu zabezpečovala skala, bol obalový múr zahrotený v smere proti prí-

Obr. 1. Situácia hradu Hrušov s okolitými vyvýšenými polohami a prístupovou komunikáciou.

stupovej komunikácii, ktorá pravotočivým spôsobom prekonávala hradný svah. Vnútorná zástavba pozostávala z minimálne dvoch indentifikovaných objektov, ktoré sa od severu po juhovýchod zvnútra pripájajú k obalovému múru (č. 3, 4), čím v strede vytvorili malé nádvorie (č. 2). Menší prízemný objekt s vnútornými rozmermi 6,5×2 m bol prístupný z nádvoria a mal v smere proti vstupu do hradu orientovanú strieľňu. Väčší objekt so zalomeným pôdorysom a s vnútornými rozmermi 18×3,5 m si okrem pôvodných štrbinových vetrákov zachoval dva vstupy z nádvoria, čo napovedá, že pôvodne ešte mohol byť členený. Identifikovať prvotnú zástavbu v juhovýchodnej časti nádvoria

znemožňujú mladšie murivá a sutiny. Torzovitosť obalového múru, ktorého líce je zvonka zošikmené, nedovoľuje zistiť ani pôvodný charakter jeho koruny. Murivo 1. stavebnej etapy je z miestneho lámaného kremenca, pričom vrstvy pravidelného riadkovania sú oddelené hrubým kremencovým štrkom, použitým i v malte, ktorá navyše obsahuje kusy čiernej roztavenej hmoty neznámeho pôvodu.

Z uvedených poznatkov je možné v súlade s D. Menclovou (1973, 415) zaradiť Hrušov k typom hradov s obalovým múrom, u ktorých má prioritu obvodová hradba, pričom vnútorná zástavba túto neprevyšuje. Takéto hrady sa v najväčšom množstve vyskytujú už koncom 13. st. na Morave a Sliezsku,

Obr. 2. Vyvýšená poloha „A" s valovým opevnením predpokladaného obliehacieho opevnenia.

pričom ich rozmach nastáva v 1. pol. 14. st. (bližšie Plaček 1982; Měřínský—Plaček 1988, 230, 235). Z územia Slovenska sa k týmto radí Pezinok (Šášky 1977, 32), Bojnice (Hodál—Menclová 1956; Fügedi 1977, 102), Brekov (Slivka—Vallašek 1991, 97) z konca 13., resp. z prelomu 13. a 14. st., a Trebišov, Kamenec (Slivka—Vallašek 1991, 210—211, 222) a Divín (Mózer—Šášky 1970, 101) zo začiatku 14. st. Podľa viditeľných zvyškov v teréne k nim možno predbežne priradiť Modrý Kameň a Dobrú Nivu z poslednej tretiny 13. st. (Fügedi 1977, 149, 126), pre ktorej zaradenie okrem zvyškov architektúr na-

Obr. 3. Pôdorysné zameranie hradu Hrušov s vyznačením stavebných etáp (prízemia objektov).

povedá absencia hlavnej veže v opise hradu z r. 1668 (Gajdoš 1984, 61). Časové zaradenie 1. stavebnej etapy hradu Hrušov do konca 13. st. vychádza tak z uvedených historických podmienok, ako aj zo stavebných analógií.

V nasledujúcej stavebnej etape sa prenieslo ťažisko obrany na novovybudovanú obrannú vežu v útočnej polohe (č. 6), ktorá sa na juhozápade zvonka pripája priamo k obalovému múru. Jej trojboký pôdorys vznikol prienikom konvexných strán, stretajúcich sa v nevýraznom tupouhlom brite, armovanom pieskovcovými kvádrami, pričom šírka veže v kontakte s obalovým múrom činí 10 m a stredná dĺžka 8,5 m. Určenie primárnosti polozasypanej cisterny s vnútorným priemerom 2 m, umiestnenej v strede veže, znemožňujú zásypy. Do tejto stavebnej etapy spadá vznik nových zasypaných objektov so šachtou neznámej funkcie v južnej časti jadra (č. 5), zosilnenie obalového múru v úrovni poschodia 0,85 m hrubou prímurovkou, ktorá súvisí s jeho nadstavbou, majúcou dodnes v korune nad vstupnou časťou kapsy po nosných trámoch ochodze, ďalej vybudovanie malého preddvoria na ochranu vstupu na západnej strane (č. 7), ktorého zvyšky vystupujú z líca päty muriva ranorenesančného paláca, a pravdepodobne tiež zaklenutie prízemí starších objektov na nádvorí (č. 3, 4). Stavebný materiál a spôsob murovania je v tejto etape totožný s etapou predošlou, čo napovedá vzhľadom na výraznú odlišnosť voči mladčím murivám rovnakých staviteľov a menší časový odstup etáp. Možnosti, že by šlo o nadväzujúce fázy jedinej stavebnej etapy, odporuje zásadná dispozičná zmena pôvodnej stavby s prioritou obalového múru na dispozíciu s vysunutou obrannou vežou, ako aj priebeh murív 2. stavebnej etapy v južnej časti jadra, ktoré na poschodí nerešpektujú obalový múr jadra hradu (č. 5). Na časové zaradenie tejto etapy môže vplývať výskyt ďalšej, na území Slovenska ojedinelej valcovej veže s britom, a to v bergfritovej dispozícii jadra Oponického hradu. Tento, vzdialený od Hrušova len 19 km na západ,

bol tiež vybudovaný iniciatívou Matúša Čáka na konci 13. st. (Fügedi 1977, 100). I keď existenciu britu jeho veže, uvedenú do literatúry D. Menclovou (1973, 407—408), spochybňuje jeho absencia na pôdoryse a nákrese J. Könyökiho z r. 1887, kedy veža ešte stála (1887b), môžeme tu pre nepresnosť a schématičnosť Könyökiho kresieb predpokladať aspoň nevýrazný brit. Dodnes zachované torzo veže ho totiž znemožňuje identifikovať. Na susednom území Moravy sa britová veža objavuje už v tridsiatych rokoch 13. st. na hrade Bítov, ako francúzsky import, pričom ich výskyt tu vzrastá koncom 13. st. (Měřínský—Plaček 1988, 221, 230; 1991, 89, 92). Možno preto predpokladať, že odtiaľto sa dostala i na Oponice a Hrušov, a to zrejme cez rodinné vzťahy Matúša Čáka s moravskými Šternberkovcami, ako to v prípade Oponíc predpokladala D. Menclová (1973, 407—408). Vybudovaniu britovej veže na Hrušove pred r. 1321 sa prikláňa aj spomínaný malý časový interval medzi prvými dvoma stavebnými etapami.

Po smrti Matúša Čáka, kedy je hrad v správe kráľovských kastelánov, vzrastá jeho význam v dôsledku ryžovania zlata na okolí. Preto sa najneskôr v poslednej tretine 14. st. buduje na hradnom území, nad významnou komunikáciou pri Jedľových Kostoľanoch, strážna veža na ochranu mýta (Bóna 1993a) a v r. 1387, kedy sa hrad stáva šľachtickým majetkom, sa spomína „cum totali munitione et edificiis ipsius castri" (Csánki 1925, 283).

Počas protikráľovského sprisahania v r. 1403, kedy hrad vlastnia povstaleckí Kanižaiovci, je tento pod vedením Petra Forgáča násilne dobývaný z novopostaveného opevnenia oproti hradu (Bártfai 1910, 101). Jeho zvyškom je s najväčšou pravdepodobnosťou oválne valové opevnenie s osami 40×20 m, ktoré obkolesuje vyvýšeninu nad terénnou terasou, cca 280 m južne od hradu (obr. 1-A, obr. 2). Okrem výhodnej polohy pre sledovanie prístupovej cesty tu funkciu dočasného obliehacieho opevnenia napovedá absencia zvyškov kamennej architektúry a črepov pri prieskume a povrchovom zbere (Bóna 1993b).

Situáciu, kedy hrad pre nedbanlivosť jeho majiteľov Bebekovcov chátra a viac ráz sa dostáva do rúk husitov, využíva Koloman Topoľčianský. Tento ho po nezákonnom odkúpení v r. 1446 dáva veľkým nákladom do poriadku (Haiczl 1934, 31—33). Najneskôr do tohoto obdobia možno zaradiť ďalšiu stavebnú etapu, pri ktorej sa upravuje juhovýchodná zástavba jadra so zachovanou štrbinovou strieľňou (č. 4) a buduje trojpodlažná veža lichobežníkového pôdorysu 10,5×5—6,5 m v západnom nároží predhradia (č. 9). Táto má obdobné štrbinové strieľne na vtedajšom vrchnom podlaží a hrúbku muriva 1,2—1,3 m. Hradba predhradia z tejto stavebnej etapy sa na povrchu nezachovala, avšak podľa stavebného materiálu a pozície fragmentov muriva pod delovou baštou (č. 11) a v severnom nároží 1. predhradia je zrejmé, že ešte pred touto stavebnou etapou tu mohlo existovať kamenné opevnenie.

V priebehu 2. polovice 15. st. na prízemí kvadratickej veže predhradia zvnútra zosilnili čelný múr, ktorý zvonka podopreli pilierom a súčasne zaklenuli prízemie (č. 9). Pravdepodobne v tomto období hrad obkolesili z východnej a južnej strany novou hradbou s polvalcovými, dovnútra otvorenými vežičkami, z ktorých jedna s vonkajším priemerom 6 m a s hrúbkou muriva 1,2 m sa zachovala na prízemí východnej zástavby prvého predhradia (č. 13). Z druhej, ktorú tu ešte videla D. Menclová (pozostalosť), sa zachoval len fragment v interiéri delovej bašty (č. 11). Ich rámcové časové zaradenie do 2. polovice 15. st. vychádza z pozície k styčným murivám, ako aj z analógií na hradoch Šariš (Slivka—Vallašek 1991, 226) a Branč (Říha 1982, 2).

Na konci 15. st., respektíve prelomu 15. a 16. st., kedy hrad vlastnia Vrábeľskovci, spevnili juhovýchodnú časť predhradia 1,6 m hrubou hradbou, kto-

Obr. 4. Pohľad z juhu na kvadratickú vežu a hradbu 1. predhradia, za nimi západný palác a útočištná veža s nadstavbou.

Obr. 5. Južná zástavba hradného jadra s novodobým schodiskom pri pohľade od severu.

rá sa na východe stáčala k útočištnej veži (č. 6). Obsahuje dve úrovne strieľní s obojstranne roztvorenými špaletami, určené pre palné zbrane.

Ranorenesančné hlavice a rozetky, nájdené v suti počas konzervácie (Menclová — pozostalosť), dokladajú ďalšiu stavebnú činnosť v 1. polovici 16. st., kedy hrad vlastní zámožná rodina pánov zo Záblatia, z ktorých Ján neskôr prijal prímenie Hrušovský (Haiczl 1934, 55, 68—73). Títo sa pričinili o výstavbu dvoch objektov obdĺžnikového pôdorysu, napojených od východu a západu na jadro horného hradu. Východný trojpodlažný objekt (č. 15) s rozmermi 20×10 m, so zamurovanými delovými strieľňami na poschodí, sčasti prekryl polvalcovú vežičku staršej hradby, pričom výstavbou západnej palácovej stavby (č. 7) o rozmeroch 15,5×7,5 m, na mieste starého preddvoria, bol zatarasený pôvodný hlavný vstup do horného hradu (č. 1). Tento sa vtedy prebudoval na jeden zo vstupov do paláca, čomu aj prispôsobili nové ostenie s využitím starších kamenných článkov. Následné prenesenie hlavného vstupu na východ a s tým spojená zmena priebehu vnútornej komunikácie, vyvolali úpravu hradby pri bráne do predhradia (č. 10), ktorú po strhnutí mierne zalomili a celú nadstavali spolu so susednou vežou (č. 9) o jedno podlažie. Vežu ukončili terasou s cimburím so zošikmenou strieškou ozubov. Takéto zriedkavé cimburie zo začiatku 16. st. nachádzame i na opevnení východnej brány predhradia hradu Devína (Bagin—Hlavicová 1987, 114).

Obr. 6. Útočištná veža s renesančnou nadstavbou v kontakte s novozalícovaným obalovým múrom hradného jadra pri pohľade od východu.

Autentický vzhľad hradu v 1. polovici 16. st. pri pohľade od juhozápadu nám zachovala Laziova mapa Uhorska z r. 1556 (obr. 7). Strohá kresba hradu na svahu vyobrazuje hradbu predhradia s kvadratickou vežou a dvomi polvalcovými vežičkami, nad ktorými výškovo dominuje horný hrad so šikmou strechou. Názov hradu „Russo" je však mylne posunutý pri kresbu susedného nížinného hradu (bližšie Bóna 1992, I).

Od r. 1555 sú majiteľmi hradu páni z Topoľčianok, z ktorých vyniká Ján, preslávený v bojoch proti Turkom. Tento okrem rozširovania hradu v Topoľčiankach (Ruttkay, M. 1991, 263) opevňuje aj Hrušov, o čom informoval nápis na hrade, viditeľný ešte v 18. st. (Fragment 1787, 134[3]). Južné nárožie predhradia sa vtedy zosilňuje delovou baštou (č. 11), ktorá je pôdorysným tvarom i veľkosťou totožná s baštou severného opevnenia hradu v Topoľčiankach. Zároveň sa rekonštruuje narušená útočištná veža (č. 6), ktorá sa podopiera dvomi piliermi, nesúcimi novú kvadratickú nadstavbu s reprezentačnou zaklenutou miestnosťou. Táto je situovaná nad podlažím s cisternou, ktoré je sprístupnené cez otvor zaklenutý polkruhovým pásom, čo dokazuje funkčnosť cisterny aj v tomto období. Pri rekonštrukcii a nadstavbe západného paláca bolo zaklenuté jeho prízemie spolu s prízemím budovy na východe (č. 15), ktorú prestavali na obytný palác. Do severného nárožia predhradia včlenili novú podpivničnú budovu (č. 8), prepojenú s horným hradom cez novovybúraný vchod vo vstupnom výbežku hradného jadra (č. 1). Pri jeho styku s budovou sa nachádza odpadová šachta s ústím v skalných puklinách na dne priepasti. Táto stavebná etapa, počas ktorej tiež zväčšili okenné otvory a preklenuli poschodia objektov horného hradu (č. 3, 4), vo zvýšenej miere používa tehlu a v záklenkoch otvorov klenáky z tufu.

Na začiatku 17. st., kedy je majiteľom panstva Ladislav Pethe a od r. 1624 Rákociovci (Forster 1927, 83), zosilnili juhovýchodnú časť predhradia 1,6 m širokou hradbou s ostrým nárožím na východe, kam včlenili dvojtrakt so schodiskom do horného hradu v západnom trakte (č. 13, 14). Podľa dochova-

Obr. 7. Hrad Hrušov na Laziovej mape Uhorska z r. 1556.

ných špaliet okenných otvorov v hradbe pri delovej bašte tu museli tiež existovať objekty, dnes zasypané suťou (č. 12). V tejto stavebnej etape vymaľovali fasády východného paláca neskororenesančnou maľovanou výzdobou, imitujúcou kvádrovanie, ktorú tu ešte zachytil J. Könyöki (1887a).

O poslednú stavebnú činnosť, ukončenú v r. 1662, sa pričinil Ladislav Rákoci, ako o tom informoval nápis nad vstupnou bránou (Bél 1742, 269). Hrad vtedy rozšírili o druhé predhradie vymedzené 1 m hrubou hradbou, pozostávajúcou z priamych úsekov, ktoré sú v miestach zalomenia ustúpené. V severnej — prístupovej časti stála pôvodne vežová brána, pri ktorej M. Bél opisuje padací most (1742, 269) a ktorej základy štvoruholníkového pôdorysu ešte videl J. Könyöki (1887a). Časovému zaradeniu predhradia okrem zemitej malty a hrúbky murív zodpovedá samotný pôdorysný tvar, s akým sa stretávame i na opevnení predbránia hradu Šariš z prelomu 16. a 17. st. (Slivka—Vallašek 1991, 227) a na Priamiho pláne opevnenia mesta Bratislavy z r. 1663 (Závadová 1974, obr. 29).

Po porážke vojsk Františka Rákociho bol v auguste 1708 hrad rozrumený cisárskymi vojskami a odvtedy chátral. Rozpad, ktorého priebeh nám verne dokumentujú litografie z 19. st. (bližšie Bóna 1992), urýchlilo tiež používanie materiálu zrúcaniny na stavbu skýcoveckej cesty v minulom storočí (Soós 1913, 182).

Pre častú návštevnosť romantickej zrúcaniny prezidentom Masarykom, bola táto v r. 1928—30 konzervovaná pod odborným vedením dr. ing. K. Kühna nákladom 41 137 960 Kčs (Hrušov — konzervácia). K pozitívnym prínosom

Obr. 8. Hrad Hrušov od severovýchodu na litografii A. Kunikeho z r. 1830 (v zbierkach kaštieľa v Topoľčiankach).

zvolenej metodiky patrí rešpektovanie tvaru ruiny, pričom jej autentický dojem nepotlačili ani doplňané konštrukcie a detaily, ktoré sú v materiály totožné s originálom. Pre ich odlíšenie zvolili jednotný spôsob mierneho ustúpenia líca nového muriva od pôvodného líca. Doplňané špalety otvorov odlíšili ozubením ich líca podobne, ako záklenky, ktorých klenáky sú striedavo uskakované. Takto sa úspešne, bez násilného upútavania nových konštrukcií, podarilo zachovať autenticitu a sugestívnosť zrúcaniny. Zvolená metodika sa však stretla i s úskaliami, keď v prípade zachytenia deštruovaného líca obalového múru piliermi, vychádzajúcimi až v určitej výške z novozalícovanej steny, vytvorila pri nových konštrukciách dojem pôvodnosti, ako je to i v prí-

Obr. 9. Príklady doložených a predpokladaných hradov s obalovým múrom z územia Slovenska (Bojnice: Hodál—Menclová 1956; Divín, Dobrá Niva: Menclová — pozostalosť; Brekov, Trebišov: Slivka—Vallašek 1991).

pade priechodného oporného piliera, podopierajúceho vychýlené murivo delovej bašty (č. 11). Pri murovaní zabezpečili i staršie trhliny kamennými sponami, ojedinele kovovými tiahlami. Koruny stien však zacementovali, čo sa odrazilo v následnej deštrukcii korunného muriva. Iným negatívnym momentom tejto konzervácie sú betónové dosky, kryjúce klenby prízemí horného hradu (č. 3, 4) a novodobé schodiská na hornom nádvorí (č. 2) a poschodí veže (č. 6), kde skresľujú pôvodné výškové členenie interiéru. Napriek tomu možno vzhľadom na vtedajšie skúsenosti zaradiť túto konzerváciu k vzorovým ukážkam pamiatkovej obnovy hradných ruín, ktorým sa nemôžu vyrovnať ani posledné realizácie na hradoch Divín, Beckov-horný hrad, Devín-stredný a dolný hrad a Spiš, kde sa nedokonalou remeselnou zdatnosťou natrvalo zničila výpovedná hodnota originálu a vyrovnávaním nepravidelne deštruovaných korún murív sa narušil celkový dojem zrúcaniny. Zrúcanina hradu Hrušov je však dnes, vyše 60 rokov po konzervácii, aj smutne známym svedectvom stavu pamiatky, do ktorého sa dostala predovšetkým absenciou údržby a vplyvom vandalizmu.

Poznámky

1 Za pomoc pri zameriavaní hradu srdečne ďakujem P. Fabiánovi a V. Bronišovi.
2 Starší údaj o hrade z r. 1253 (Olsváth 1903, 42; Fialová—Fiala 1966) je nepodložený a klížska listina z r. 1293, uvádzajúca „ad viam que ducit de Horsov" (Györffy 1966, 448) len nepriamo napovedá existenciu hradu, ,pretože je mladším falzifikátom z obdobia okolo r. 1330 (Lukačka 1993).
3 Publikovaný prepis nápisu „Generosus Dominus Joannes Tapoltsany, arcem hanc aedificari fecit Anno 1485" má mylný letopočet, nakoľko v tomto roku hrad vlastnil Tomáš Kiš. Správny rok teda mohol byť 1585, pretože Ján umrel v r. 1598 (Forster 1927, 82).

Literatúra

BAGIN, A.—HLAVICOVÁ, J., 1987: Stredovek a neskorý feudalizmus. In: Bagin, A. a kol.: Vlastivedný sprievodca po Devíne 82—128. Bratislava.
BÁRTFAI, Sz. L., 1910: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom.
BÉL, M., 1742: Notitia Hungariae novae historicogeographica IV. Wiennae.
BÓNA, M., 1992: Historické vyobrazenia hradu Hrušov I—IV, Tekovské noviny. I: č. 15, s. 7; II: č. 16, s. 7; III: č. 17, s. 11; IV: č. 18, s. 9.
— 1993a: Živánska veža v chotári Jedľových Kostolian, Pamiatky a múzeá č. 1, 17—19.
— 1993b: Predsunuté opevnenia hradu Hrušov I—II, Tekovské noviny č. 25—26, s. 11.
CSÁNKI, D., 1925: Barsvármegye várai a XIV.—XV. században, In: Emlékkönyv Dr. gróf Klebelsberg Kuno ..., 283—294. Budapest.
FIALOVÁ, H.—FIALA A., 1966: Hrady na Slovensku. Bratislava.
FORSTER, Gy., 1927: Koros és a Berények, Budapest.
FRAGMENT 1787: Fragment einer topographischen Beschreibung der Barscher Gespanschaft, Ungrisches Magazin IV., 129—153.
FÜGEDI, E., 1977: Vár és társadalom a 13.—14. századi Magyarországon. Budapest.
GAIDOŠ, M., 1984: Dobrá Niva, Vlastivedný časopis 23, 58—64.
GYÖRFFY, Gy., 1966: Az Árpad-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest.
HAICZL, K., 1934: A. Kistapolcsányak. Budapest.
HODÁL, F.—MENCLOVÁ, D., 1956: Hrad Bojnice. Bratislava.
HRUŠOV—konzervácia: Hostie — hrad Hrušov, korešpondencia Štátneho pamiatkového referátu v Bratislave 17. 1. 1928—2. 1 1931. Archív SÚPS-Bratislava, fond Štátny pamiatkový referát.
KÖNYÖKI, J., 1887a: Dokumentácia z prieskumu hradu „Hrussó" (pôdorys,, severný a západný pohľad, správa). Archív Országos Műemlékvédelmi Hivatal-Budapest, K-2724, K-2726.
— 1887b: Dokumentácia z prieskumu hradu „Appony" (pôdorys, západný a juhovýchodný pohľad, správa). Archív OMH-Budapest,, K-720, K-700.

KRISTÓ, Gy., 1973: Csák Máté tartományúri hatalma. Budapest.
KRIŽANOVÁ, E.—PUŠKÁROVÁ, B., 1990: Turistický lexikon — Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku. Bratislava.
LUKÁČKA, J., 1993: Z hlbín archívov — Hodnota falošnej listiny, Historická revue IV, č. 1, 31—32.
MENCLOVÁ, D., 1954: Pôdorys hradu Hrušov bez merítka, s vyznačením stavebných etáp. Zbierky Mestského múzea v Zlatých Moravciach.
— 1973: Príspevok k typológii hradov, zámkov a kaštieľov na Slovensku, In: Pisoň, Š.: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, 399—446. Martin.
— pozostalosť: Archív Národného múzea — Praha, fond D. a V. Mencloví — pozostalosť. Kartóny 35, 38, 72.
MĚŘINSKÝ, Z.—PLAČEK, M., 1988: Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, Archaeologia historica 13, 217—246.
— 1992: Anfänge der Burgsteinarchitektur in Mähren und Schlesien und ihre mitteleuropäischen Wechselbeziehungen, Časopis Moravského muzea — Vědy společenské 76, 85—106.
MÓZER, M.—ŠAŠKY, L., 1970: Z minulosti Divína a jeho pamiatok, Vlastivedný časopis 19, 97—115.
OLSVÁTH, Gy., 1903: A Barsvármegye községei, In: Magyarország vármegyéi és városai —Bars vármegye, 13—85. Budapest.
PLAČEK, M., 1982: K problematice hradů s plášťovou zdí na Moravě, Archaeologia historica 7, 335—351.
RUTTKAY, A., 1981: Zaniknutý hrad na Michalovom vrchu medzi Klížskym Hradišťom a Kolačom, okr. Topoľčany, Archaeologia historica 6, 407—425.
RUTTKAY, M., 1991: Výskum hradu v Topoľčiankach, Archaeologia historica 16, 255—266.
RUTTKAYOVÁ, J.—RUTTKAY, M., 1991: Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea v Zlatých Moravciach. Nitra.
ŘÍHA, M., 1982: Hrad Branč — stručný sprievodca po archeologickom výskume. Skalica (cyklostylované).
SLIVKA, M.—VALLAŠEK, A., 1991: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice
SOÓS, E., 1913: Hrussó vára, Archeologiai Értesitő, 165—182.
SÚPIS: Súpis pamiatok na Slovensku I. Bratislava 1967.
ŠAŠKY, L., 1977: Stavebný vývoj hradu v Pezinku, Vlastivedný časopis 26, 33—39.
ZAVADOVÁ, K., 1974: Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov, ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. a XVIII. storočí. Bratislava.

Zusammenfassung

Bau-historische Untersuchung der Burg Hrušov und die Metodik ihrer Konservierung in den Jahren 1928—1930

Dieser Beitrag beschäftigt sich mit der Bauentwicklung der Burg Hrušov im Kataster der Gemeinde Hostie, Bez. Nitra. Der Verfasser hat eigene Untersuchung durchgeführt und beurteilt die frühere Konservierungsmethode. Auf der Burg wurde bisher keine archäologische Grabung durchgeführt und die bisherigen Erkenntnisse stützen sich auf die Merkmale der Architektur (J. Könyöki 1887a; E. Sóos 1913; D. Menclová 1954, 1973).

Die Burg entstand im Nordteil des Tekova-Gaus bei einem wichtigen Weg von oberer Nitra-Landschaft in Požitavía-Gegend. Die Baustelle bildete ein Steinhügel mit guter Sicht in der Richtung auf die Burg Topolčianky, Burg Gýmeš und Burg Černy. Ihre Entstehung kann man mit der Politik Matúš Čáks verbinden. Die erste schriftliche Erwähnung der Burg stammt aus dem Jahr 1316. Die Urkunde spricht von einem Kastellan auf dieser Burg.

Zum ältesten Burgteil gehört Mantelmauerwerk in der Ovalform 26×22 m mit dem Eingang an der NW Seite (Abb. 3). Im Innenraum standen wenigsten zwei Objekte, die mit dem Mantelmauerwerk verbunden waren. Diese Burgtypen kommen in Mährend und in Schlesien schon am Ende des 13. Jh. vor. In der folgenden Bauphase hat man einen Wehrturm mit einer Zisterne gebaut. Auch in der Innenfläche der Burg entstanden weitere Objekte. Ihre Reste kann man heute an den Wänden des Renaissance-Palastes beobachten.

Nach dem Tod Matúš Čáks war die Burg in der Verwaltung der königlichen Kastellanen. Mit der Goldwäscherei in der Umgebung wuchs auch die Bedeutung der Burg. Aus dem ersten Drittel des 14. Jh. stammt ein Ovalturm zum Schutz der Maut.

Nach der hussitischen Besatzung der Burg im Jahr 1446 hat die Burg Koloman Topolčianský gekauft und erneut. Aus dieser Zeit stammt dreistöckiger Turm im westlichen Teil der Vorburg. Die Befestigungsmauer auf der Vorburg ist nicht geblieben erhalten. Im Laufe des 15. Jh. wurde der Turm verstärkt und man hat neue Befestigungsmauer mit Halbovaltürmchen auf der Ost- und Südseite gebaut. Wenn die Burg am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jh. die Herren von Vrábelský gehalten haben, wurde die Befestigung auf der Vorburg verstärkt und die Mauer wurden mit Schießscharten versehen. Weitere Zubauten entstanden unter der Herrschaft der Herren von Záblatie. Aus dieser Zeit stammt ein neuer Zugang durch das Ostgebäude. Das Aussehen der Burg nach den Umbauten zeigt ein schematischen Zeichen aus dem Jahr 1556 auf der Lazio-Karte von Ungarn. Seit dem Jahr 1555 gehörte die Burg den Herren von Topolčianky und die haben einen umfangreichen Renaissance-Umbau durchgeführt. Der südliche Teil der Vorburg wurde durch eine Kanonenbastion verstärkt. Zwei Pfeiler unterstützen den beschädigten Turm. Auch die Räume Nr. 7 und 15 wurden umgebaut und so entstanden große Wohnräume.

Seit dem Jahr 1624 gehörte die Burg den Herren von Rakoci. Diese haben den südöstlichen Teil der Vorburg verstärkt. Im Jahr 1662 hat Ladislaus von Rakoci zweite Vorburg mit einem Turm und Tor an der Nordseite erbauen lassen. Nach der Rakocis Niederlage im August 1708 wurde die Burg zerstört.

Weil auf diese zerstörte Burg sehr oft Herr Präsident Masaryk kam, wurde die Burg in den Jahren 1928—1930 konserviert. Zur Positivenseite der Konservierungsmethode gehört der Respekt zur Form der Ruine. Auch die neuen Bauteile und Verstärkungsteile wirken einheitlich mit der Burgsubstanz. Man hat auch dasselbe Baumaterial benutzt. Zur negativen Seite der Rekonstruktion gehören die Betonplatten über die Kellergewölbe, die Betonkronen der Mauer, die die weitere Destruktion der Mauer verursachen und neuzeitliche Treppen. Trotzdem kann man die benutzte Konservierungsmethode als musterhaft bezeichnen.

Abbildungen:

1. Gesamtsituation der Burg Hrušov.
2. Wallanlage „A", vermutete Belagerungsbefestigung.
3. Grundriß der Burg Hrušov mit einzelnen Bauetapen.
4. Prismatischer Turm von Süden und Befestigungsmauer der 1. Vorburg. Im Hintergrund westlicher Palast und Fluchtturm.
5. Südliche Bebauung des Burgkerns mit der neuzeitlichen Treppe.
6. Fluchtturm mit einem Renaissancebau im Kontakt mit dem erneutem Mantelmauerwerk.
7. Burg Hrušov auf der Lazio-Karte Ungarns aus dem Jahr 1556.
8. Burg Hrušov. Eine Litographie aus dem Jahr 1830.
9. Beispiele einiger Burgen mit Mantelmauerwerk auf dem Gebiet der Slowakei: Bojnice, Divín, Dobrá Niva, Brekov, Trebišov.

Zeichnungen und Fotos vom Verfasser.

Kresby, fotografie a fotoreprodukcie autor príspevku.